

Bilaga 2

Återvändande ensamkommande

Samtal och dialog med barn i
återvändandeprocess

Strömsunds
Kommun
Stræjmien tjjelte

Innehåll

Varför samtal och dialog?	6
Etiskt förhållningssätt till samtalet	7
Vem behöver barnet samtala med?	9
Socialsekreterarens samtal med barnet	9
God mans samtal med barnet	9
Kontaktpersonens eller familjehemsförälders samtal med barnet	10
Andra viktiga vuxna	10
Att forma navet runt barnet	11
Att hitta rätt väg för en god kommunikation	12
Vardagssamtal	13
Avstämningssamtal	14
Krisarbete med återvändande ensamkommande	15
Finns det en verktygslåda för alla barn?	17
Handledning	17
Att uttrycka och hantera känslor	17
Nätverkskarta	18
Samtal från ankomst till återvändande	20
Ankomst	20
I väntan på beslut	20
Vid beslut	22
Medan vi ändå väntar	22
Inför återvändande – att avsluta	24
Checklista – en utvärdering av mitt samtal med barnet	25
Referenser	26

Varför samtal och dialog?

Alla barn som upplevt något svårt behöver få berätta om detta för någon. Ibland kan det finnas behov av en terapeutisk kontakt men framförallt behöver barn få tillgång till samtal och dialog med sin närmsta omgivning, där de i en trygg miljö får dela med sig av tankar och känslor.¹ Att barn känner att de har en vuxen som är tillgänglig för att se och lyssna är en starkt kompensande skyddsfaktor.² Detta är vedertagen kunskap. Ändå framkommer det i förstudien att många barn i återvändandeprocess inte känner sig sedda.

Många av barnen i förstudien *Mellan avslag och utvisning*³ beskrev en upplevelse av att inte bli lyssnade på. Vid tiden efter ett besked om avslag berättade flera om upplevelser av situationer där socialsekreterare, boendepersonal och gode män inte alls visat att man sett eller brytt sig om deras mående. Flera beskrev en känsla av att alla vuxna omkring dem bara gjort det som krävts för att de fått betalt för det.

Personalen sa att dom inte brukar prata om sådana saker. Det fanns ingen att prata med om detta (...) Dom gjorde inget speciellt, bara sina rutiner (...) Det var bara vi killar som satt och pratade. Personalen brydde sig inte om det.

(Barn 4, *Mellan avslag och utvisning*.)

Intervjuerna med de vuxna aktörerna visade tvärtom på ett stort engagemang men att det samtidigt fanns en otrygghet i samtalet och att det var lätt att uppleva en vanmakt och att ingenting fanns att säga som kunde lindra eller lösa barnets situation. Många beskrev också en osäkerhet kring gränsen mellan att stötta och behandla. Det fanns en okunskap kring konkreta ämnen som krisreaktioner, sekretessfrågor och Migrationsverkets arbete och många tyckte att avslaget var svårt att förhålla sig till.

Ibland kan man ju tycka att världen är orättvis, det kan man göra. Men alltså de måste ju ta ett beslut, så enkelt är det. Sen kan ju dom veta saker i ett ärende som inte vi vet. Men ibland kan man tycka att en del beslut är väldigt tokiga.

(Vägledare 3, *Mellan avslag och utvisning*)

Projekt Återvändande ensamkommande förutsätter att barnens och de vuxnas bilder hänger samman: Aktörernas osäkerhet och ovana att handskas med avslagsfrågan avspeglar sig i hur barnen upplever sin omgivning. Den här handledningen är därför tänkt att ses som stöd för dig som möter barn i asylprocess eller återvändandeprocess i din vardag för att du ska ha en grund att stå på för att på ett bättre sätt i samtal kunna möta barnen där de befinner sig.

Barnens upplevelser är i sig är tillräcklig anledning till att vilja förbättra de vuxna aktörernas tillgänglighet och lyssnandeförmåga. Bristen på initiativ till samtal kring det som är tungt hänger oftast inte samman med brist på engagemang. Tvärtom finns en stor omsorg om barnen bland de flesta som

valt att i professionella sammanhang möta ensamkommande barn. Vad är det då som gör att det runt barn i återvändandeprocess ofta finns en elefant i rummet som ingen talar om? En orsak är osäkerheten kring hur man ska närma sig barnet kring frågorna. ”Jag har ju inget svar på alla frågor som kan komma upp. Vad är jag då för samtalspartner?”

Projekt Återvändande ensamkommande hävdar att det här är en farhåga man måste vara beredd att möta hos sig själv oavsett vilket svårt ämne det rör sig om. Vi ställs inför utmaningen att inte ha färdiga lösningar. Det är närvaron och samtalet i sig som har störst betydelse.

En annan del är den professionella rollen. Var går gränsen mellan en vägledare eller god mans medmänskliga samtal och att behandla en människa och gräva i känslor på ett djup bortom sin kompetens? Vad är min uppgift och vad bör någon annan ta upp med barnet? Självklart ska terapi genomföras av den som har adekvat utbildning. Samtidigt får vi inte glömma att samtal är en naturlig del i all social samvaro och inte en vetenskap som ska lämnas till experter. Ett samtal kan ha en terapeutisk effekt utan att för den skull vara del av en terapi.⁴ Goda, förtroendefulla relationer i vår nära omgivning har en läkande funktion i sig. Goda samtal i vardagen kan bidra till att professionellt samtalsstöd aldrig blir aktuellt.

Människor och kanske särskilt barn har en fantastisk återhämtningsförmåga. Självklart måste även barn som lever med ett avslag få må bra! När krisen efter ett avslagsbesked har lagt sig och barnet börjar finna ny struktur i tillvaron är det ett friskhetstecken att uppmuntra och understödja. Lek, aktiviteter och kompisar som upptar tid är viktigt. Samtidigt kan det ändå finnas anledning att hjälpa barnet att förbereda sig inför en oviss framtid och se olika möjliga utvägar den dag det är dags att återvända. Många barn skyddar gärna sin omgivning från sin egen smärta och uppger gärna att allt är bra. Många

Vad menar vi med samtal och dialog?

Enligt Nationalencyklopedin (www.ne.se) innebär *samtal* ett utbyte av synpunkter eller upplysningar och *dialog* specificeras som ett samtal där olika ståndpunkter respekteras och eventuellt utbyts.

Både *samtal* och *dialog* kan översättas till ungefär ”genom ord” (Kinge. *Barnsamtal*). Samtalet är ett möte och en levande process och dialogen står för det ömsesidiga utbytet (Øvreide, *Samtala med barn*).

Projekt Återvändande Ensamkommande använder begreppen *samtal* och *dialog* synonymt eftersom vi menar att inget samtal bör ske utan strävan efter dialog. *Dialog* används huvudsakligen för att understryka ömsesidighet och strävan efter förståelse. Vi ser både *samtal* och *dialog* som delar av en god kommunikation, både med det enskilda barnet och mellan de vuxna.

1 Gustafsson. *Barn i krig*.

2 Iwarsson. *Samtal med barn och ungdomar*.

3 Emilsson Hedman, Gahlin, Källström och Näsström. *Mellan avslag och utvisning*.

4 Kinge. *Barnsamtal*.

vill inte väcka sina egna känslor genom att beröra ämnet. De vuxnas ansvar är att se till hela barnets beteende, möta de behov som uppstår och se till att barnet får tillgång både till lek och allvar.

Det går aldrig att tvinga sig till ett samtal. Du kanske inte är barnets utvalda förtrogna. Barnet har rätt att själv välja att samtala eller att avstå, men för att kunna välja behövs ett erbjudande och det erbjudandet kan behöva komma många gånger och på olika sätt för att det ska vara möjligt att ta ställning till. Vi menar att det viktiga är att aktörerna runt varje barn tar ett gemensamt ansvar i att se barnet och inbjuda till empatiska samtal och relationer. Samtal bidrar till att skapa ordning och struktur i tillvaron och möjlighet att komma vidare i sitt resonemang. När vuxna visar att de vågar ta upp samtalsämnen förmedlas att ingenting är så svårt att det inte går att dela med andra.

Begreppet samtal leder lätt till prestationsångest. Samvaro med barnet är det grundläggande och det som skapar utrymme för samtal på djupet.⁵ Vi menar att en handledning för samtal och dialog behöver ta avstamp i just detta. Målet är samvaron i sig och samtalet blir en del av innehållet. Dialog och kommunikation med ett barn kan ske på många olika sätt. Vi behöver möta varje barn utifrån de enskilda behoven. Samtal är inte alltid det enklaste redskapet i arbete med personer som just håller på att lära sig landets språk. Musik, bild, drama, kroppsspråk eller andra alternativa uttrycksätt är bra komplement. Här fokuserar vi dock på struktur och konkreta tips för just samtalsdelen av kommunikation.

5 Klinge. *Barnsamtal*.

Etiskt förhållningssätt till samtalet

Hur kan man som enskild vuxen förhålla sig till samtal med ensamkommande barn i återvändandeprocess och de etiska dilemman som kan uppstå? Det är möjligt att i samtal hjälpa barnet till ett bättre mående och rusta barnet för att möta en ovisst framtid utan att ta ställning till själva avslaget. Att låta barnet själv bära hela tyngden av tankarna om framtiden blir i slutändan ett oetiskt val.

När man ska motivera en annan människa är det mycket viktigt att reflektera etiskt kring detta.⁶ Projekt Återvändande ensamkommande utgår ifrån ett barnperspektiv. Samtalen med barnen behöver därför alltid ske med avsikt att barnet ska få det bättre. När vi här talar om att motivera menar vi inte att övertala barnet att återvända, eftersom detta är Migrationsverkets uppdrag, utan att motivera i vidare mening i syfte att hjälpa barnet att må bättre och se alternativa målbilder. Ändå innehåller kanske allt motivationsarbete någon grad av övertalning, från att förmå någon att gå upp ur sängen till att prata om sin framtid. Därför är det etiskt viktigt att bilda en allians med barnet kring mål att vara ense om. När vi talar om alternativa målbilder är det utifrån det faktum att barnet kan komma att återvända. Om barnet tillåts ventilera tankarna kring vad ett återvändande skulle kunna vara är det lättare att förbereda sig. Både inför och efter varje samtal är det viktigt att reflektera kring sin relation och sina motiv. De vuxnas uppgift att samtala utifrån ett långsiktigt perspektiv och med uppsatta mål för framtiden.

6 Sandström & Sandström. *Motståndskraft*.

Vad menar vi med empati?

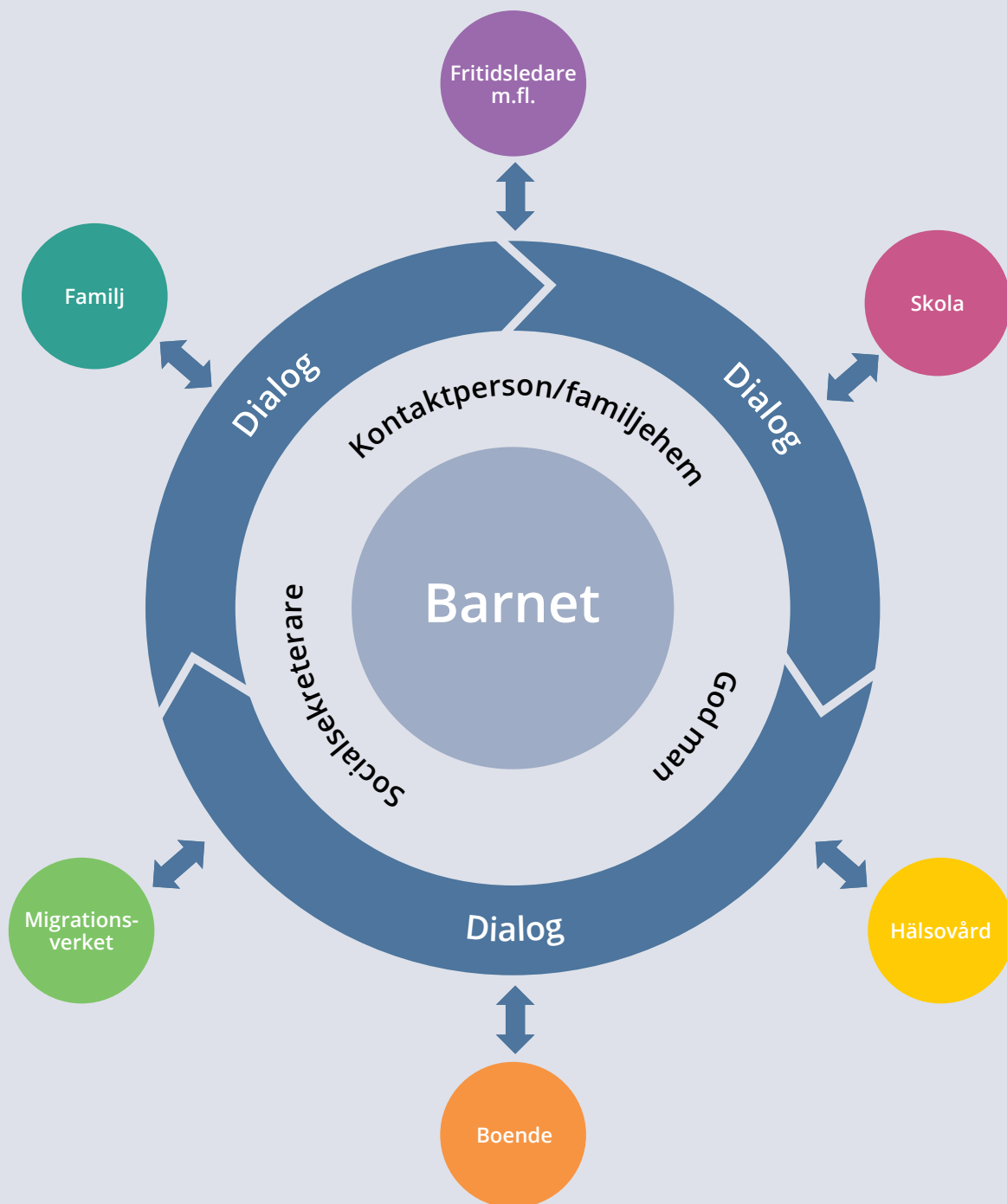
Enligt Nationalencyklopedin kommer ordet från grekiskan och används för att beskriva förmågan att leva sig in i en annan människas känsloläge och behov.

Empati förväxlas lätt med sympati och medkänsla. Empati handlar om att uppfatta och förstå andras uttalade känslor och budskap och att kunna besvara dem ett sätt som ökar samtalspartnerns självförståelse. Att känna empati är att ha inlevelse i den andras situation, sätta sig in i den och kunna skilja dennes känslor och upplevelser från sina egna. I ett empatiskt samtal är uppmärksamheten på den vi samtalar med och inte på våra egna associationer. Målet är att lyssna och inte att försöka förändra den vi pratar med. (Klinge, 2008) Projektet utgår ifrån samtal med ett empatiskt förhållningssätt som grund.

Figur 1. Dialog.

Illustrationen nedan visar hur de tre nyckelpersonerna samordnat sig runt barnet. De har en kontinuerlig kontakt med barnet, men också ett ansvar för regelbunden kontakt sinsemellan och med övriga viktiga personer i barnets liv. Det är viktigt att socialsekreterare, god man och kontaktperson eller familjehemsförälder har inblick i vilket övrigt skyddande nätverk barnet har. Det krävs också att man, precis som exempelvis ett föräldrapar, sänder ut ett och samma budskap till barnet kringvad som gäller. Detta skapar en begriplig struktur och hjälper barnet att förhålla sig både till sin asylprocess och till uppsatta regler eller rutiner i vardagen.

Vem behöver barnet samtala med?

Vem barnet behöver samtala med beror förstås på barnet. Alla behöver vi människor i vår närhet som ser oss, lyssnar på och bekräftar oss och vårt människovärde. För ensamkommande barn har en stor del av det ursprungliga sociala sammanhanget försvunnit eller finns bara på distans. Det nya kontaktnätet ser olika ut för alla barn, liksom vem barnet känner förtroende för. Många av barnen är i tonåren och då spelar jämnåriga vänner ofta en stor roll. Samtidigt finns oftast även ett stort behov av kompletterande vuxenstöd, både i det till synes lilla och det stora.

Vuxenstöd kan finnas runt barnet på olika sätt. Många olika faktorer kan avgöra vem som får ta emot förtroenden. Viktiga vuxna finns på rätt plats vid rätt tillfälle och vågar se barnet. När en vuxen blir utvald för ett förtroende är det dennes uppgift att finnas till hands.⁷ Det kan handla om en ledare på fritidsgården, en bibliotekarie på skolan, en släkting i familjehemmet eller en vikarie på HVB-hemmet. Mentorer eller andra lärare på skolan kan också ofta fylla en väldigt viktig funktion för barnen.

Svaret på frågan är alltså att alla barn behöver en rad olika vuxna människor att samtala med och behöver få bli sedda i alla olika sammanhang. Samtidigt ska samtal aldrig tvingas på någon, de kan erbjudas på olika sätt.

De tre huvudansvariga aktörerna, socialsekreteraren, god man och kontaktpersonen på boendet har ett ansvar att se till att barnet har tillgång till forum för goda samtal. Detta betyder inte nödvändigtvis att det alltid är dessa tre personer som är bäst lämpade att vara delaktiga i alla de samtal barnet är i behov av. Om barnet exempelvis pratar bäst med sin lärare eller skolkurator och där kan få utlopp för mycket av sina funderingar är detta gott och väl. Men i de fall där barnet inte har den typen av kontakt behöver de tre nyckelpersonerna agera.

I figur 1 intill ser vi hur de tre nyckelpersonerna samordnat sig runt barnet. De har en kontinuerlig kontakt med barnet men också ett ansvar för regelbunden kontakt sinsemellan och med övriga viktiga personer i barnets liv. Det är viktigt att socialsekreterare, god man och kontaktperson eller familjehemsförälder har inblick i vilket övrigt skyddande nätverk barnet har. Det krävs också att man, precis som exempelvis ett föräldrapar, sänder ut ett och samma budskap till barnet kring vad som gäller. Detta skapar en begriplig struktur och hjälper barnet att förhålla sig både till sin asylprocess och till uppsatta regler eller rutiner i vardagen. Om de vuxna är oense lämnas ständigt ett förhandlingsutrymme för barnet, och det kan bli svårare att släppa den kontroll man ofta behövt ha under resan till Sverige.

En utökad dialog mellan de tre viktiga aktörerna runt barnet innebär förstås inte att samtliga aktörer ska känna till alla detaljer kring barnet. Tvärtom kan det vara en väg för att tydliggöra respektive aktörs roll i förhållande till barnet.

Socialsekreterarens samtal med barnet

För att kunna utreda och följa upp barnets behov är socialsekreterarens samtal med barnet en viktig pusselbit. Många

kommuner har socialsekreterare som är anställda för att arbeta specifikt med ärenden som rör ensamkommande barn. Ibland får socialsekreteraren och barnet en god kontakt. I och med sin utbildning och sin erfarenhet av att möta många barn i samma situation har socialsekreteraren en viktig uppgift i att normalisera barnets känslomässiga process. Samtidigt vittnar många socialsekreterare om att barnen ofta har svårt att skilja olika myndigheter från varandra under sin första tid i Sverige och att mycket tid går åt till att göra klart för barnet att socialtjänsten och Migrationsverket har olika uppdrag. Socialtjänstens höga arbetsbelastning och personalomsättning kan ofta bidra till att barnet kan få svårt att känna ett stort förtroende för sin socialsekreterare.

Socialsekreterarna har en unik roll som, samtidigt som de inte är en del i barnens vardag, ändå med stöd av sin sekretess kan fungera som en samtalskontakt och vid behov utöka de insatser barnet kan få. Socialsekreterarens samtal sker under strukturerade former, oftast med en tydlig agenda. Här finns också en god möjlighet att introducera ny information och nya frågeställningar till barnet. Socialsekreteraren kan till exempel nämna: ”Många av de barn jag möter har svårt att sova ibland och säger att det kommer mycket tankar på natten, är det så för dig ibland?” eller ”Många barn har någon familj kvar i hemlandet eller i något annat land som de har kontakt med utan att våga berätta det för någon vuxen. Kan du känna igen dig i det?” Genom att upprepa detta och förklara att man är redo att ta emot barnets historia kan man hjälpa barnet att så småningom våga öppna sig och eventuella föräldrarna kan på sikt bli delaktiga i barnets liv i Sverige och en dialogpartner om ett återvändande blir aktuellt. Samtidigt är inte socialsekreterarens roll att ifrågasätta barnet och lämna barnet med en känsla av att vara misstänkliggjord. Det är viktigt att alltid ta det barnet säger på allvar. Att inte klara av att berätta allt innan det finns en förtroendefull relation är ett naturligt agerande hos de flesta människor.

Socialsekreterarens huvudansvar är att samordna kontakterna runt barnet och i första hand se till att barnet har en samtalspartner. För detta krävs regelbundna samtal både med barnet och med dem som har det dagliga ansvaret, så att helhetsbilden alltid är aktuell och socialsekreteraren snabbt kan agera vid behov.

God mans samtal med barnet

Eftersom uppdraget som god man är ett frivilligt åtagande är det svårt att säga vilken tid som skall läggas på allmänna samtal om mående, framtid och andra viktiga frågor efter ett avslag. Många barn känner efter en tid stort förtroende för sin god man och vänder sig gärna till dem för förtroliga samtal. Det måste då vara upp till varje god man att sätta gränser för vad som känns rimligt och upp till varje enskild relation att avgöra hur mycket som går att ta upp och prata om. Det viktigaste är att alltid bemöta barnets kontaktförsök och hålla kommunikationen levande med andra viktiga vuxna runt barnet och försöka upprätthålla ett gemensamt förhållningssätt och en tydlighet i alla samtal med barnet.

⁷ Kinge. *Barnsamtal*.

När det handlar om ett avslagsbeslut kan god man, som ju har bistått barnet under hela den juridiska processen, lätt själv bli mycket känslomässigt berörd. Här är det viktigt för alla inblandade aktörer att hjälpa barnet att handskas med att ha fått ett avslagsbeslut, att förstå vad beslutet innebär och vilka rättigheter barnet har. På sikt behöver barnet också få stöd i tankegångarna kring vad ett avvikande eller ett återvändande skulle kunna innebära. God man ska inte lämnas ensam med att motivera barnet att fortsätta se mening i sin tillvaro, oavsett vad som händer i nästa steg. God man ska dels driva barnets process framåt och hålla sig professionell i myndighetskontakter och dels sträva efter en personlig relation till barnet. Tudelningen i uppdraget beskrivs ofta som ett dilemma, inte minst när ett avslagsbesked blir aktuellt. Ett professionellt förhållningssätt ska inte förväxlas med ett icke-empatiskt. Det är i alla kontakter med barnet, särskilt för den person som ska föra barnets talan, viktigt att lyssna noga på barnets egna synpunkter och att ha ett respektfullt, varmt och inkännande bemötande.

Gode män kan behöva ett särskilt stöd i att stötta barnet men har i allmänhet inte tillgång till handledning. Här blir det extra viktigt att föra ett kontinuerligt samtal med övriga viktiga vuxna, om ingen handledningslösning går att finna på lokal nivå.

Kontaktpersonens eller familjehemsförälders samtal med barnet

Samtalet i familjehemmet eller på boendet har en särskilt viktig funktion genom att det pågår varje dag, planerat eller oplanerat. Samtalet kan följa barnets behov mer flexibelt och behöver inte heller ske med samma effektivitet.

Kontaktpersonen eller familjehemsföräldern blir den nyckelperson som samlar all personals uppgifter om barnets utveckling inför avrapportering och kontinuerlig dialog med socialsekreteraren. Nyckelpersonen för även en strukturerad och aktiv dialog med barnet kring genomförandeplanen och följer upp funderingar kring denna och andra frågor som är viktiga för barnet. Det betyder inte att kontaktpersonen alltid är den person på boendet, även vid stor personalomsättning, som barnet känner mest förtroende för. Det är inte heller det viktigaste. Det betydelsefulla med att barnet har en utvald kontaktperson är att det finns någon som har helhetstänket på boendet, även vid stor personalomsättning, och som ser att förtroendet för tillfället är stort gentemot en särskild personal. Därför är det lämpligt att just denna person tar ett samtal kring en viss fråga. Kontaktpersonen har alltså möjlighet att delegera och bolla med all övrig personal och barnet har i sin tur naturligtvis möjlighet att öppna sig och samtala med den personal som råkar finnas tillgänglig eller som det känns bäst att vända sig till. För även om mängden personal på ett HVB-hem kan utgöra en risk för att bli förbisedd, innebär det också möjligheter: barnet får flera olika vuxna att välja att anförtro sig åt och flera olika typer av förebilder under uppväxten. Att bo i ett familjehem kan på det sättet vara mer särbart, samtidigt som barnet får en mer kontinuerlig kontakt med den eller de vuxna i hemmet som finns på plats varje dag.

Andra viktiga vuxna

Projektets modell visar på socialsekreterare, god man och kontaktperson/familjehemsförälder, som de tre huvudaktörerna runt barnen. Samtidigt är det, som tidigare nämnts,

naturligtvis möjligt att andra fyller en lika viktig eller kanske ännu viktigare roll för barnet självt och är de personer barnet väljer att vända sig till för förtroliga samtal. Barnrättsorganisationen Barnens rätt i samhället (BRIS) har konstaterat vikten av att varje vuxen på allvar ser och lyssnar, oavsett om det finns ett formellt ansvar eller inte.⁸ Även om skolbussens chaufför eller basketlagets tränare bara träffar barnet under korta stunder och oftast tillsammans med många andra är det ändå viktigt att vara uppmärksam på om ett barn som väljer att söka egen tid eller på andra sätt signalerar ett behov av att bli sedd.

Det finns också fler aktörer som på olika sätt delar ansvaret för barnen med de tre nyckelaktörerna; Migrationsverket, skolan och hälso- och sjukvården. Särskilt viktigt när det gäller samtal inom hälso- och sjukvården är Barn- och ungdomspsykiatri (BUP). Förstudien visar på en risk att barn inte får tillgång till stöd med förklaringen att det är oetiskt att inleda en samtalsserie utan att veta hur länge barnet får stanna. Att inleda rent praktisk traumabehandling och terapi under asyltiden rekommenderas inte.⁹ Däremot kan det finnas behov av stöd här och nu med en professionell samtalskontakt när symtomen blir så påfrestande att ordinarie vuxna inte längre förmår handskas med situationen på egen hand eller när barnet direkt efterfrågar en sådan kontakt.¹⁰ Då är det viktigt att BUP finns till hands och inte ifrågasätter möjligheten att ge det enskilda barnet denna form av stöd, samtidigt som man bör vara tydlig med vilken typ av stöd som är möjlig.

Samtal utgör större delen av barnets kontakt med Migrationsverket. I förstudien berättas om upplevelser från asylutredningen där barnet inte förstått eller känt att handläggaren inte har förstått. Även om bilden av handläggare och tolkar lätt färgas av det besked som delges, är det inte bara *vad* som sägs från Migrationsverkets sida som är viktigt. Innehållet ska här helt enkelt följa den manual myndigheten har för samtal i olika skeden av processen. Det är naturligtvis också viktigt *hur* det sägs. Barnet behöver känna att det är en närvarande person, som tar sig tid att upprepa oklarheter, uppfattar hur barnet tar emot det som sägs, bokar in nya möten om barnet inte är redo att fortsätta och som kan hantera krissituationer.

Skolvärlden beskrivs både i förstudien och i annan litteratur som en viktig del i barnets vardag utöver den rent undervisande biten. För många kan mentor vara den absolut mest betydelsefulla vuxna, som man faktiskt också träffar mest av alla, varje vardag. Det är inte alltid det finns särskilt mycket tid för varje elev i skolans värld. En miniminivå är att svara på barnets kontaktförsök, bekräfta att man som vuxen ser och, när de egna möjligheterna är uttömda, se till att hjälpa barnet vidare till elevhälsa, god man eller boende, beroende på vad barnet behöver.

Sist men inte minst måste vi komma ihåg att ensamkommande barn alltid kommer från ett sammanhang, en familj. Oavsett vad som hänt på resan och om det finns en kontakt eller ej har många barn någon eller några familjemedlemmar kvar i hemlandet eller i ett annat land. Även de barn som förlorat sin familj i krig eller på vägen till Sverige har ett ursprung att förhålla sig till. Migrationsverkets expert på återvändande-

⁸ Iwarsson. *Samtal med barn och ungdomar*.

⁹ Böhm, Gustafsson och Lindkvist. *Barn i krig*; Tunström, Balint & Nordström. *BUPs rapport 2011/2*

¹⁰ Marie Balint fil dr, leg psykolog/leg psykoterapeut. *Personlig kommunikation 3 december 2014*.

frågor beskriver fenomenet ensamkommande barn som ett vuxenprojekt. Mycket få barn lyckas ta sig över hela jorden på egen hand utan att vuxna finns bakom, praktiskt och finansiellt.¹¹ De barn som inte har kontakt med sin familj, har ändå tankar och känslor kring sitt ursprung. I samtal med barnet är det viktigt att involvera det här nätverket så mycket som möjligt. I socialtjänstens arbete med barn finns ett uttalat mål att involvera familjen så mycket som är möjligt om det inte finns särskilda skäl till att avstå från en sådan kontakt.¹² Strävan efter kontakt mellan barn och deras föräldrar är i enlighet med Barnkonventionen.¹³ Om en dialog förs direkt mellan familjen och de vuxna aktörerna runt barnet i Sverige, även om familjen befinner sig på andra sidan jorden, kan en del av ansvaret lyftas från barnets axlar.

Att forma navet runt barnet

Det finns mycket positivt i att barnet har många vuxna att vända sig till och välja vem som passar bäst i olika frågor. Samtidigt finns det också en risk med att det är så många inblandade ansvariga. Vissa barn är mer öppna kommunikativa än andra barn och anförtror sig till en rad olika vuxna; vuxna, som kanske lämnar väldigt olika besked eller rentav motsäger

varandra. Detta kan leda till att barnen fortsätter att ta ett vuxenansvar istället för att bara vara barn. Hur hjälper vi dessa barn att få en pålitlig bild av sin tillvaro och kunna vila i att vuxenvärlden har koll på situationen? Andra har ett väldigt lågt förtroende för vuxenvärlden, är mer tystlåtna till sättet eller mår för dåligt för att orka kommunicera. Vad händer med dessa barn? Vi menar att lösningen finns i en ständigt pågående dialog mellan de vuxna. Genom att de tre nyckelaktörerna är överens om vad som behöver tas upp finns också möjlighet att diskutera vem som är bäst lämpad att ta ett visst samtal. Alla har olika perspektiv. Någon av de tre har kanske en extra god kontakt eller kanske finns det någon annan som är bättre lämpad? Kanske finns det annan boendepersonal som har bättre kontakt med barnet för tillfället och som därmed är bäst lämpad. Kanske finns en upparbetad kontakt med elevhälsa eller BUP att bygga på. Grunden är att hela tiden hålla dialogen öppen och inte ta för givet att någon annan pratar om det jobbiga.

11 Kjell-Terje Torvik, Migrationsverkets expert på återvändande. *Personlig kommunikation*, 19 januari 2015.

12 Socialstyrelsen. *Barns behov i centrum*.

13 UNICEF Sverige. *Barnkonventionen*.

De tre huvudaktörerna runt barnet

Socialsekreterare

God man

Kontaktperson/
familjehemsförälder

Att hitta rätt väg för en god kommunikation

Ett samtal kan gå till på många olika sätt. Det är svårt att peka ut vad som är rätt och fel i ett specifikt samtal med ett enskilt barn. Varje människa är unik, vilket gör att en specifik samtalsmetodik blir svår att anpassa till alla i alla situationer. Däremot kan det vara viktigt att ha ett ramverk att förhålla sig till när man ska hitta sitt sätt att möta ett enskilt barn i samtal (Iwarsson, 2007).¹⁴

Den struktur projekt Återvändande ensamkommande föreslår, går ut på att flera olika nivåer av samtal behöver få existera parallellt runt barnen. De vardagliga samtalen mellan barnen och de vuxna aktörerna är de helt vanliga samtalen om vädret, skolan och skjuts till träning men ger också tillfälle att följa upp barnets mående eller tankar om framtiden på ett naturligt och avslappnat sätt. De är samtal med vuxna som finns till hands för barnet och står beredda den dag det är dags att öppna sig och berätta om sin stora kärlek eller om skuld och skam över att behöva återvända till hemlandet. Det är den vuxnes uppgift att finnas till när barnet är redo.¹⁵

I den bästa av världar skulle dessa vardagliga samtal vara tillräckliga. Samtidigt vet vi utifrån förstudiens resultat att vissa

av de viktigaste samtalen aldrig blir av. Varken barnet självt eller de vuxna omkring upplever funderingar kring återvändande som ett lätt ämne att ta upp och prata om. Samtidigt finns många frågor hos barnet och en känsla av att ingen bryr sig. Därför ser vi ett behov av att komplettera de vardagliga samtalen med regelbundet återkommande mer strukturerade samtal där barnet självt får vara delaktigt i planering av innehåll, där också ett vuxet ansvar tas för att lyfta kompletterande frågeställningar. I de flesta kommuner finns redan forum för den här typen av samtal. Om struktur redan finns och fungerar är det förstås lämpligt att bygga vidare på den.

Goda vardagliga samtal i kombination med strukturerade avstämningssamtal ger en grund för att det när väl en kris uppstår, exempelvis i samband med ett avslagsbesked, redan finns ett uppbyggt förtroende mellan barn och vuxna och vuxna sinsemellan att falla tillbaka på. Krisen är inte tillfället för att bygga nytt utan för att ännu mer förtydliga och förstärka befintliga trygga strukturer.¹⁶

¹⁴ Gustafsson. *Barnapappa*.

¹⁵ Gustafsson. *Barnapappa*.

¹⁶ Helle Jensen, psykolog och psykoterapeut, personlig kommunikation, Strömsund, 24 oktober 2014.

Vardagssamtal

Att samtala kan innebära många olika sätt att kommunicera med varandra. Ordet samtal leder ibland in på någonting barnet exempelvis kan göra med en psykolog eller kurator. Samtal kan vara just detta men det kan också innebära den kommunikation som sker mellan boendepersonal och barn i köket just efter att skolan har slutat eller mellan barnet och dess gode man under resan till Migrationsverket för ett återvändande-samtal.

Det vardagliga samspelet pågår ständigt mellan barnet och alla vuxna runtomkring. Vardagssamtalet spelar en avgörande roll för relationsskapandet och utgör också ofta en avdramatiserad miljö för att även komma in på de riktigt stora frågorna. När vi inte känner oss iakttagna eller pressade till samtal kan det ofta flyta på, ett ord ger associationer till en händelse som får oss att öppna oss och prata. Ett icke-konfrontativt sätt att möta barnet är alltså att sträva efter.

För den kontaktperson, familjehemsförälder eller god man som har en avslappnad relation med barnet kan det förhoppningsvis räcka med vardagssamtalen. På det viset kan samtalet få pendla mellan det triviala och det djuplodande, samtalet med det praktiska. Barn har i ännu högre utsträckning än vuxna svårt att hålla fokus på det svåra under en särskilt lång stund och har lättare att vända från ett känsloläge till ett annat.¹⁷

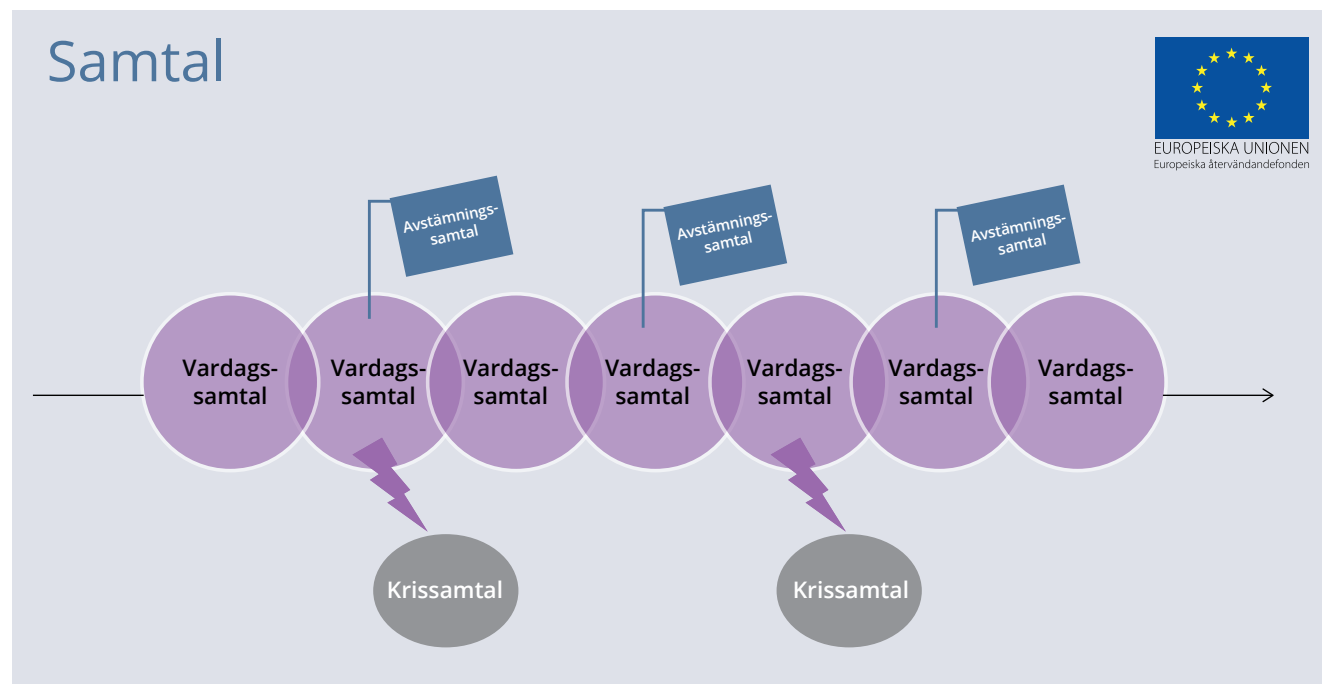
Som vuxen är det viktigt att i det vardagliga samtalet vara uppmärksam på de små krokar barnet lägger ut för att se om den vuxna finns där. Det handlar om generella frågor som egentligen rör egna frågeställningar eller om antydningar om att någon eller något har triggat igång en känsla.

Barn måste få vara barn och det är viktigt att få tid till att bara ha roligt också. Det är också viktigt att inte pressa barnet genom för många frågor. Du ska finnas där för utbyte av tankar och känslor när tiden är mogen.

¹⁷ Helle Jensen, psykolog och psykoterapeut, personlig kommunikation, Strömsund, 24 oktober 2014.

I alla samtal med barn som fått avslag kan du bland annat tänka på att:

- » **Var närvarande i samtalet.** Om du inte är helt närvarande, berätta vad som gör dig disträ. Barn känner av när du har tankarna på annat håll men kan inte alltid avgöra om de själva gör något fel eller om det beror på något helt annat. Om du inte kan avsätta tid just när barnet ber om det bör du vara tydlig med att du sett att barnet sökt kontakt och samtidigt ge besked om när frågan kan tas upp.
- » **Förmedla värme.** Utan att gå över din professionella gräns kan du alltid förmedla att barnet är värdefullt, oavsett sitt beteende eller asylskäl. Att du verkligen bryr dig är viktigare än exakt vad du säger.
- » **Förmedla empati.** Även om du inte fullt ut förstår vad barnet går igenom är det viktigt att visa att du ser att barnet är ledset, känner oro inför framtiden eller har svårt att koncentrera sig i skolan när det är mycket annat att tänka på.
- » **Ta barnet på allvar.** I samtal med ett barn som går igenom något du som vuxen upplever som svårt är det lätt att glömma att det du upplever som trivialt kan vara det som upptar barnets tankar för stunden. Ingen orkar koncentrera sig på livsavgörande frågor dygnet runt, allra minst barn.
- » **Var personlig.** Ensamkommande barn möts ständigt av professionella och behöver få känna att god man eller boendepersonal också är människor som bjuder på sig själva utan att bli för privata.
- » **Var aktsam med barnets förtroende.** Ett förtroende är ett kvitto på att barnet känner trygghet med dig. Missbruka inte ett förtroende men var också tydlig med att du inte alltid kan lova att inte berätta någonting för någon innan du vet vad det är barnet har att berätta.
- » **Samtal är mer än bara ord.** Särskilt i en relation där samtal är beroende av tolkstöd är det viktigt att hitta fler vägar att kommunicera än bara via ord. Att titta på bilder eller måla tillsammans, att spela barnets favoritlåt eller att lägga en hand på en axel i ett passande läge fungerar ofta väl så bra.

Avstämningssamtal

Vissa samtal tycks aldrig bli av. När ett barn får ett avslag är det lätt att även som vuxen drabbas av en känsla av hopplöshet, att avslaget är så definitivt. Vissa ämnen parerar barnet gärna bort i det vardagliga samtalet. Alla kommer exempelvis inte från ett sammanhang där man är van att prata om problem med personer utanför familjen. Barnet upplever ofta att det inte hjälper att prata med någon annan än Migrationsverket och god man om sin situation eftersom ingen annan kan vara med och ändra avslagsbeslutet. Som vuxen kan det då vara lätt att då blunda för att det ändå kan finnas tankar och känslor att försöka sätta ord på. Det finns också många samtal som är svåra att genomföra om man inte får tolkstöd. I modellen finns därför också kontinuerliga avstämningssamtal inlagda. Tanken med dessa är just att stämma av läget. Det är ett forum för att ställa de svårare frågorna, stämma av vad som behöver upprepas eller om förändring skett på något område. Samtalen går att planera i förväg. De är också en chans till egen tid med exempelvis kontaktpersonen eller familjehemsföräldern där man som barn vet att man har den vuxnas tid för sig själv. Tid och plats för samtalen bestäms mellan barnet och den vuxna och behöver inte alls vara upplagt i klassisk förhörstil, sittandes mitt emot varandra. Däremot bör det finnas en tydlig struktur.

Avstämningssamtalen sker mellan barnet och de tre nyckelaktörerna med olika intervall. Hos socialsekreteraren sker detta lagstadgat minst en gång per halvår.¹⁸ För boendepersonalen finns ibland tydliga riktlinjer för hur ofta en kontaktperson ska ha enskilda samtal med barnet. Det kan exempelvis ske i samband med överlämnande av månadsrapport till socialsekreteraren. För att det ska kunna bli en tydlig struktur för barnet och för att det ska finnas utrymme för varierande ämnen kan ungefär var fjortonde dag vara lämpligt. Utöver att stämma av mående och frågor kring framtiden är detta även ett tillfälle att aktivt involvera barnet i sin genomförandeplan, arbeta med olika pedagogiska teman, fånga upp aktuella frågor från skola och fritidsaktiviteter eller bjuda in god man för ett gemensamt samtal. Det kan också bara syfta till att barnet får en helt egen stund med sin kontaktperson där man kanske gör någonting helt annat än att prata. Träffen behöver ibland vara ordlös och bara innebära exempelvis en promenad. Den kan också innehålla gemensam läsning av en bok att prata kring. Enkla övningar kring exempelvis våra känslor eller sömnsvårigheter där barn och kontaktperson ritar tillsammans eller avslutar varje samtal med en gemensam avslappningsövning inför sänggående kan också vara en del. Kommunikationen underlättas ofta av att inte enbart samtala. Samtalet ska bidra till struktur för barnet. Det behöver inte innebära att samtalet är strikt och oflexibelt.

Det betyder istället att:

- » Tiden och tidsrymden är bestämd på förhand.
- » Den vuxna ser till att tiden blir en egen tid där ingen annan stör.
- » Barn och vuxen tillsammans enas om någon form av ritual som skapar ett liknande sammanhang vid varje tillfälle.
- » Möjlighet till tolkstöd vid behov finns vid varje tillfälle.
- » Det alltid finns utrymme för barnet att få ta upp sådant som är viktigt. Fokus ligger på att det är barnets tid, inte på att den vuxna ska få svar på sina frågor.

Även god man har att vinna på att ge barnet en tydlig grundstruktur och möjlighet till regelbundna träffar. Här måste varje god man och barn själva avgöra hur ofta och på vilket sätt som kan vara lämpligt.

En strukturerad form av samtal, särskilt med tolkstöd, är inte den mest naturliga situationen. I kombination med att barn har ännu större behov av en friare och mer avslappnad samtalsform, är det inte säkert att denna typ av samtal alltid ger så mycket för stunden. Att den vuxna kommer med iakttagelser kring barnets beteende eller mående, ställer någon fråga kring hur det känns eller vem barnet helst skulle vilja samtala med just nu leder kanske inte till något direkt svar. Svaren är heller inte det viktigaste. Att ställa frågorna, berätta att man ser en förändring hos barnet eller be barnet berätta om någonting är att visa att det finns en dörr som står öppen när barnet känner sig redo. Genom att med empati, närvaro och genuint intresse visa att du finns och står beredd den dag det är dags att vända sig till någon låser du upp dörren: Barnet vet att du finns. Det tar tid att bygga upp en förtroendefull relation, kanske särskilt med barn som varit med om slitsamma separationer tidigare eller som inte vet när det är dags att ta avsked. Ändå gäller det att inte ge upp och att se att de frön som sås under de mer strukturerade samtalen börjar gro och blir synliga i helt andra mer vardagliga eller krisfyllda sammanhang.

Att tänka på vid avstämningssamtal:

- » **Dialog är inte diskussion och strukturerat samtal är inte ett förhör.** Även avstämningssamtalen bör präglas av relationsskapande och närvaro. Innehållet är aldrig så viktigt som samtalsklimatet och samvaron.
- » **Tala om konkreta situationer.** När samtal blir för abstrakta blir de svårare att ta till sig. Att tala om en egen eller en hypotetisk situation kan underlätta.
- » **Lyssna mer än du frågar.** När du ställer en fråga, förklara syftet med den. Tvinga dig aldrig på barnet och pressa inte fram samtal men erbjud samtalsämnen flera gånger över tid.
- » **Ta barnet på allvar.** Bekräfta det du hör att barnet säger. Du kan ha missuppfattat. Kom ihåg att barnet alltid är expert på sin egen upplevelse.
- » **Var kreativ.** Om verbal kommunikation inte fungerar finns många andra vägar. Prova konst, musik, avslappningsövningar, se en filmsekvens eller utnyttja doft och smaksinnen om barnet är med på noterna och vill prova!

¹⁸ Socialtjänstlag (2001:453).

Krisarbete med återvändande ensamkommande

Generellt kan man säga att en människa i en akut kris har ett kaos inombords. Då behövs en yttre vardagsstruktur med tydlig ordning och tydliga budskap. För en nyanländ asylsökande behövs kort saklig information om vad som gäller här och nu och vad den enskilde behöver inrikta sig på. Alla kring den asylsökande bör i så stor utsträckning som möjligt förmedla samma budskap. ”Vi tar hand om det här och du det där” och ”Vi finns här nära dig om du undrar över något eller känner dig orolig” är två budskap som är centrala.

Samma princip gäller för den som får ett avslagsbesked. De flesta människor tar sig ur kriser i kretsen av sina nära och kära. Oftast är det de närmsta som är till allra störst hjälp.¹⁹ För ensamkommande barn är det i första hand professionella aktörer som står till buds. Dygnsrutiner med återkommande möten med samma personer, den kända miljön med lukter, bilder och ljud är alla hälsofaktorer. Att bara vara där, lyssna och delta tillsammans är viktigt. Ju mer barnen efter hand

¹⁹ Gustafsson. *Barnapappa*.

Vad är en kris?

En kris uppstår när en person ställs inför en situation som tidigare kunskaper, färdigheter och reaktionssätt inte är tillräckliga för att hantera. Man brukar tala om två sorters kris:

Utvecklingskriser: uppstår vid naturliga förändringar i livet som innebär en ny situation att förhålla sig till, såsom att komma in i puberteten, bli förälder eller gå i pension.

Traumatiska kriser: uppstår vid plötsliga omvälvande händelser som är svåra att hantera utifrån tidigare referenser, såsom vid egna eller närståendes olyckor, hot, eller övergrepp. Det kan också handla om besked som ställer världen i en annan dager, såsom ett sjukdomsbesked eller avslag på asylansökan.

Källa: Cullberg. *Kris och utveckling*.

”lyfter blicken” och ger uttryck för att de brottas med olika frågor, allt från sömn till ifrågasättande av regler kring exempelvis skolgång eller boende, desto mer behöver de bekräftas i sina tankar och känslor. Exempel på bekräftande påståenden kan vara: ”Jag förstår att det känns tungt att gå till skolan när du har sovit så dåligt i natt” eller ”Jag hör att du inte hade tänkt dig att du skulle hamna i en liten by i Sverige och att du tänker att det är bättre i en stor stad. Är det så att det bästa vore om inte så mycket vore så annorlunda mot det du kom ifrån?” eller ”Jag ser att du också, som flera här på boendet, sover dåligt. Brukar du sova dåligt?” Det är bekräftande påståenden som inte ändrar något, inte behandlar utan sätter ord på något som är. Även om den ifrågasatta regeln inte förändras bekräftas barnet i att den kan kännas svårt att förhålla sig till. Detta är exempel på vad vi skulle vilja kalla vardagssamtal och som både innehåller ett arbete som påverkar krisen och hjälper oss att knyta an till och lära känna barnet. Det relationsskapande arbetet är inte minst viktigt om det framöver uppkommer nya kriser att hantera.

Trots att den nära omgivningen är viktig kan det, precis som för alla andra barn, ibland finnas behov av professionellt samtalsstöd. Det är viktigt att de vuxna i barnets närhet kan se när finns behov av att hjälpa barnet vidare till andra stödfunktioner, att man besitter så kallad remisskompetens.²⁰

Enligt psykolog och psykoterapeut Maire Balint behövs *behandlande* samtal vid:

- » Mycket låg funktionsnivå och uppseendeveckande passivitet (går inte att få upp ur sängen, skolvägran, deltar inte i någon som helst aktivitet, avvisar alla och dylikt).
- » Stark motivation, uttalat önskemål om samtal nästan oavsett symptom, *men klargör om förväntningarna är adekvata.*
- » Fragmenterad/tveksam verklighetsförankring.
- » Självdestruktivitet (självskadebeteende ”upprepat”).
- » Ohanterligt utagerande.
- » Obegripligt överdriven (paranoid) rädsla.
- » Tvångsbeteende.
- » Sömnsvårigheter under vissa villkor och/eller återkommande mardrömmar.²¹

Uttryck för kris

Människor reagerar olika i krissituationer beroende på personlighet, tidigare erfarenheter och uppkommen situation. Ofta talar man om att en kris vanligen består av olika faser medan vi lär oss att förhålla oss till det nya. Exempel på vanliga direkta reaktioner är:

Beteendemässiga reaktioner: undvikande, där det kan verka som att man inte förstår vad som händer. Ca 60 % reagerar undvikande.

Kroppsliga reaktioner: Vid kris signaleras fara till kroppen vilket frigör hormoner och signalsubstanser som gör att vi reagerar med antingen typiskt kamp- eller flyktbeteende. Det kan leda till svårigheter att slappna av och sömnproblem.

Mentala reaktioner: Svårigheter med att tänka klart och sortera syn- och hörselintryck är vanliga. Information behöver ofta upprepas.

Känslomässiga reaktioner: Den vanligaste direkta reaktionen är känslomässig avstängning eller chock. Känslolivet hamnar i kaos för en tid och personen kan då verka vara utan känslor.

Källa: Brolin. *Krishantering i arbetslivet.*

²⁰ Elmeroth och Häge. *Flyktens barn.*

²¹ Marie Balint fil dr, leg psykolog/leg psykoterapeut. Personlig kommunikation 3 december 2014.

Finns det en verktygslåda för alla barn?

Det finns många skäl till att barn kommer ensamma till Sverige. Reaktionen vid ett avslag och situationen barnen har att återvända till ser också mycket olika ut. Att formulera fråge-manualer för samtal med alla barn som fått avslag vore att starkt förenkla det barnen går igenom. Vi anser inte att det finns en universalmetod som hjälper alla barn eller passar alla vuxna att använda sig av. Kombinationen av en god relation med barnet och ett engagemang och en tro på den metod man valt att använda sig av tror vi är avgörande. Syftet med att använda sig av olika hjälpmedel är att dels hjälpa barnet till aktivitet och dels bygga relation och förtroende. Följande avsnitt kommer därför inte ge svar på vad som hjälper utan vi hänvisar både arbetsledare och enskilda vuxna till att använda sin kreativitet och bygga på de egna och barnets styrkor. Var kan just ni mötas? Däremot ger vi här allmänna tips kring för-hållningssätt och frågeställningar som kan vara viktiga att ta upp i olika skeden i barnets asylprocess. Exempel ges här på hur man kan arbeta med känslor och nätverkskartor, för att aktivt bidra till en ökad känsla av sammanhang för barnet. Vi ger också olika tips på källor att använda sig av för olika konkreta metoder. Sist finner du en checklista för utvärdering att göra med dig själv efter samtal med barnet.

Handledning

Handledning är ett sätt att ta tillvara de resurser som finns i verksamheten eller hos den enskilde utföraren då det i vardagen och hos alla lätt inträffar en hemmablindhet. Detta gäller inte minst när vi i vårt arbete har att göra med känslor och relationer. Handledning bedrivs vanligtvis via en extern erfaren person inom verksamhetsområdet. Man träffas då regelbundet, en eller ett par gånger i månaden. Vi de tillfällena finns möjlighet att enskilt eller i grupp ta upp svåra situationer, tankar och känslor som uppkommit i arbetet. Den handledde får sedan chans att reflektera kring det som hänt och med distans se situationen med nya ögon. I en regelbunden handledning ingår också ett visst mått av kunskapsförmedling. Handledning ersätter inte behovet av utbildad personal utan ska mer ses som ett komplement till den kunskap och erfarenhet som finns.

För de flesta HVB-hem är handledning ett sätt att kvalitets-säkra vården. Från Inspektionen för vård och omsorg (IVO) är det ett krav, då man anser att det är ett sätt att både kvalitets-äkra och utveckla verksamheten.²² Andra yrkesgrupper som idag regelbundet använder sig av handledning är social-sekreterare, elevhälsopersonal och personal på BUP. Lärare börjar på vissa skolor få tillgång till handledning och då i första hand specialpedagoger. Familjehemsföräldrar har oftast möjlighet till någon typ av stöd från Socialförvaltningen även om det inte alltid innebär regelrätt handledning. Även gode män är i stort behov av handledning eftersom de möter en hel del svåra situationer och fattar en del svåra beslut utan att ens ha kollegor i närheten. Efterfrågan är tydlig och den uttalade svårigheten är ersättningsfrågan.

I väntan på en långsiktig lösning på handledningsfrågan för gode män har projektet framförallt diskuterat två alternativ. Det första handlar om möjligheten för en enskild gode man

²² www.ivo.se Ansökan HVB-verksamhet SoL.

BRIS rekommendationer för hur vuxna kan hjälpa barn som mår dåligt

- » Bygg en personlig relation. Det är grunden till att våga berätta.
- » Visa att du är intresserad och bryr dig på riktigt.
- » Ta initiativ till att prata genom att fråga och vara nyfiken.
- » Låt barnet bestämma takten och låt berättandet ta den tid det tar.
- » Ge inte upp om barnet inte vill berätta på en gång.
- » Se till att vara öppen och tillgänglig när barnet vill berätta.
- » Lyssna noga och uppmärksam.
- » Försök att se det barnet berättar ur barnets perspektiv.
- » Respektera och tro på det barnet säger.
- » Förminska inte det barnet säger, känner och tänker.
- » Behåll lugnet, oavsett vad barnet berättar.
- » Ge hopp om att förändring är möjlig.

Källa: BRIS. *Råd till dig som är vuxen från barn och unga genom Bris.*

att delta i den grupphandledning som finns på barnets boende. Den gode mannen skulle då kunna påtala behovet att få delta alternativt att HVB-hemmet meddelar datum och tid då handledning om barnet ska ske. Den gode mannen kan då självklart bara närvara under den tid då handledningen berör frågor kring just "dennes" barn. Det andra alternativet är att man inom gruppen gode män använder sig av en så kallad kollegial handledning. Metoden har från början utvecklats som ett sätt för lärare att få handledning. För att utvecklas yrkesmässigt utnyttjar man kollegor som inte är inblandade i det egna barnets frågor och berättar för dem vad man brottas med. Kollegorna speglar sedan den berättande läraren och delger sina tankar och erfarenheter. Metoden har fått flera efterföljare och används idag i olika varianter av många olika yrkesgrupper.²³

Att uttrycka och hantera känslor

Genom hela handledningen har vi nämnt vikten av att hjälpa barnen att få utlopp för sina känslor och tankar. Men varför har vi känslor? På vilket sätt kan vi hjälpa barnen med dem? Och, inte mindre viktigt, vad gör den vuxna med sina egna känslor i mötet med barnets?

Känslor är kroppens sätt att hjälpa oss att förhålla oss i olika situationer. När hjärnan reagerar med en affekt på en händelse lagras minnet av känslan inom oss och hjälper oss att tolka andra händelser i framtiden. Rädsla och oro är ett exempel på hur vi genom vår upplevelse av rädsla genom årtusendenas lopp har kunnat undvika farliga situationer eller fly medan tid finns.²⁴ Känslorna hjälper oss även att tolka vår verklighet och att förstå andra människors reaktioner, det vi brukar kalla för empati.

²³ Handal, Hogaard och Lauvås. *Kollegahandledning i skolan.*

²⁴ Carlander. *Starka känslor.*

Känslor kan ibland också bli så starka att de vägleder oss på ett sätt vi inte önskar. Ett exempel är att vi, istället för att känna rädsla enbart i farliga situationer, upplever en stark rädsla i många andra sammanhang på ett sätt som begränsar oss i vardagen. Vi kan ha fått lära oss att undvika att visa vissa känslor, till exempel att inte gråta, vilket kan göra att vi istället reagerar med ilska eller likgiltighet när vi är med om något sorgligt.²⁵

En annan vanlig reaktion på känslor är att hålla dem inom sig. En anledning kan vara att man inte litar på att de som finns runtomkring kan handskas med känslouttryck eller inte bryr sig. Det kan också vara så att man upplever att man håller på att bli tokig. Att man är ensam i världen om att känna som man känner. Något av det viktigaste man kan göra som vuxen runt ett barn som går igenom en tuff period är att bekräfta att man ser känslorna och visa att det är helt normala känslor i en sådan situation. Att säga att man inte ska vara rädd eller inte gråta är verkningslöst – känslorna finns ju där!

Ett sätt att underlätta att prata om känslor kan vara att börja arbeta med att beskriva dem och känna efter i ett mer neutralt känsloläge. Att rent allmänt kunna prata om var i kroppen olika känslor sitter och vad som kan utlösa olika känslor kan göra att det är lättare att hänvisa tillbaka till något i ett mer utsatt läge och visar också att man är en vuxen som är beredd att prata om känslor. I boken *Nu, då och sen* av projekt *Begripligt hela vägen*²⁶ finner du exempel på enkla övningar för att börja prata om känslor med nyanlända ensamkommande barn. Konkreta hjälpmedel kan användas för att barnet ska få stöd i att beskriva sina känslor med annat än ord. *Nallekort* används ofta i arbetet, inte bara med yngre barn.²⁷

För att kunna arbeta med ett verkligt empatiskt förhållnings-sätt och kunna härbärgera barnets känslor är relationen det grundläggande. Relationen kan inte utvecklas om det inte finns en trygghet och tillit åt båda håll. Här är det den vuxne som måste ta första steget.

Nätverkskarta

Att kunna prata om sin tidigare kontext ökar aktörernas förståelse för barnet, men det blir också lättare för barnet att ta till sig sin nuvarande situation om det som fanns före resan får finnas kvar och vara en del av ens person. Många ensamkommande barn har förlorat den ena eller båda föräldrarna i hemlandet eller under resan. Andra barn har daglig kontakt med sin familj. Projektet Connect, som haft som mål att förbättra mottagande, skydd och integration av ensamkommande barn i EU, föreslår att involvera familjen, även om man inte lyckats etablera en verklig kontakt än, genom att fråga vad barnet tror att någon i familjen skulle ha sagt eller tyckt i en viss fråga.²⁸ Att kontinuerligt sträva efter att upprätta en kontakt med familjen i samtalen med barnet kan på sikt ge resultat.

Det finns många skäl till en kontakt med familjen och olika mål med ett samtal. I en sådan kontakt kan familjen få förklarat för sig både asyllagstiftning, ersättningsbestämmelser eller annat som lätt kan leda till missförstånd. Att inte behöva dölja information om sin familj kan vara en lättnad. Många asylsökande använder en historia om sitt liv som de fått inpräntade

av människosmugglarna under vägen.²⁹ Det finns därför ingen anledning att pressa barnet på information. Barnet kommer inte berätta sin historia förrän det känner sig redo och får tillräckliga skäl för att göra så. Det måste få ta sin tid. Samtidigt är det viktigt att uppmuntra barnet att berätta om sin verkliga situation under asylutredningen även om det kan kännas svårt.

En del barn har en familj men har förlorat kontakten med dem under resan till Sverige. Om barnet vill efterforska sina anhöriga behöver detta prioriteras av alla vuxna, även om Migrationsverket och god man har huvudansvaret för denna process. Röda korset kan exempelvis vara behjälpligt i efterforskningen genom sin globala spridning.³⁰ Ansökningar om familjeåterförening ska prioriteras enligt Barnkonventionen.³¹

Tänk på att:

- » Börja nämna ursprungsfamiljen redan i den inledande kontakten med barnet – men utan att pressa på information.
- » Tydligt visa förståelse för att vissa saker kan ta tid att berätta om.
- » Även om du som vuxen runt barnet inte har kontakt med ursprungsfamiljen kan den ändå involveras i samtalet kring situationen här och nu.
- » Alltid vara uppmärksam på barnets reaktioner. Det finns många olika orsaker till att barn migrerar ensamma. Det kan finnas mycket smärtsamma minnen kopplade till familjen, en viss familjemedlem eller hemlandet. För många kan det helt enkelt vara jobbigt att prata om sådant som väcker saknad. Stress och press motverkar helt samtalets syfte.
- » Om barnet berättar om tryck hemifrån i samband med diskussioner om exempelvis att skicka hem pengar eller återvändande är det en god idé att erbjuda sig att prata med familjen med hjälp av tolk.

Ett sätt att påbörja samtal både kring familjen och kring barnets upplevelse av sitt sociala nätverk överlag är att arbeta med någon form av nätverkskarta. Nätverkskartan är en yttre bild av en inre karta, som kan bidra till att åskådliggöra olika relationer kring barnet.³² Det övergripande syftet är att ge en helhetsupplevelse av barnets nätverk och bygger alltid på att barnet själv vill delta. Grundprincipen är att barnet placerar sig i mitten av kartan och att sedan placerar alla människor i nätverket runtomkring på olika avstånd beroende på hur relationen ser ut. För barnet framträder den egna sociala världen tydligare och i en återvändandeprocess kan det bli det mer konkret vilka kontakter som finns tillhands efter en hemresa. Nätverkskartan hjälper barnet att reflektera medvetet kring mer positiva delar i nätverket och sin historia.

Genom kartläggningen träder betydelsefulla personer i det sociala nätverket fram. Kartan tydliggör vilka faktorer som går att ta tillvara på familje- och omgivningsnivå men även på individnivå. Den vuxna kan snabbare få viktiga upplysningar för att bättre förstå barnets situation. Barnets relationer och sammanhang blir mer begripligt för både barn och vuxen. För relationen mellan barnet och den vuxna kan nätverkskartan dessutom bidra till att skapa meningsfullhet genom att en kontaktyta och gemensam utgångspunkt skapas.³³ När kartan växer fram under dialog, där tankar och idéer utbyts, blir det

25 Carlander. *Starka känslor*.

26 Begripligt hela vägen. *Nu, då och sen*.

27 Zachrisson. *Krisbemötande för tonåringar som blivit utsatta för våldtäkt*.

28 Schippers, M. *Working with the unaccompanied child: A tool for guardians and other actors working for the best interest of the child*.

29 Tunström, A., Balint, M. och Nordström, B. *BUP rapport 2011/2*.

30 Röda korset. *Familjeåterförening*

31 UNICEF Sverige. *Barnkonventionen*.

32 Wallmark och Forsberg. *Nätverksboken*.

33 Hult och Waad. *Att arbeta med sociala nätverkskartor i ett salutogent perspektiv*.

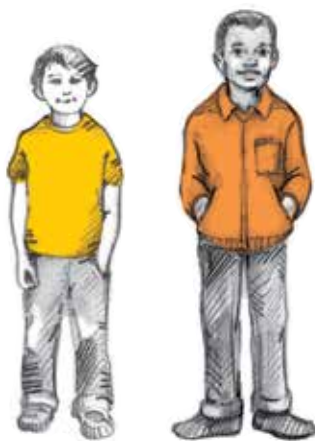
möjligt både för den vuxna och barnet själv att reflektera kring situationen. Samtalet i sig, snarare än kartritandet, är det grundläggande.³⁴ Det finns många sätt att arbeta aktivt kring nätverket. Här lämnas några förslag på beprövade modeller. Kanske finns redan en form för detta arbete i kommunen som känns bra att använda. Om dialogen fungerar bra finns ingen anledning att byta.

En bra nätverkskarta bör ge information om vilka barnet känner och vilka som känner varandra. Den kan hjälpa till att markera både barnets fysiska och känslomässiga avstånd eller närhet gentemot andra. Kartan ska ge en bild av vilka möjligheter till stöd och utbyte som finns att tillgå i nätverket och vilka alternativ som kan finnas. Tanken är att barnet ska bli medvetet om resurserna i nätverket. Under arbetet med nätverkskartan inventeras både kvalitet och kvantitet av relationer. Generellt brukar kvaliteten ha starkare samband med god hälsa och totalupplevelsen av livshändelser än kvantiteten. Vid en analys av nätverkskartan skall det gå att se vilka förändringar som skulle vara lämpliga för barnets behov.³⁵

När nätverkskartan introduceras för barnet är det viktigt att den vuxna förklarar att:

- » Barnet är inbegripet i ett socialt sammanhang.
- » Alla har ett socialt nätverk.
- » Nätverket hela tiden förändras och är inte statiskt.
- » Att alla viktiga människor skall finnas med på kartan och markeras oavsett vad man tycker om dem.
- » Djur som är av betydelse och personer som har avlidit eller som barnet inte har kontakt med men som ändå är viktiga kan också finnas med på kartan.³⁶

När frågorna ställs är det viktigt att aktivt hjälpa barnet att hitta bilder och svar. Det här är inte ett arbete barnet ska behöva göra själv utan det är ett sätt att öppna upp för dialog kring vitt skilda frågor. Vi föreslår att den vuxne presenterar förslaget om kartan så snart barnet börjat landa i vardagsrutinerna. På det viset kan den bidra till att skapa struktur i samtalen och tydliggöra alla nya människors olika roller för barnet. Samtidigt blir det lättare att skapa en personlig relation när man delar gemensamma referensramar. Efter att ha arbetat vid några tillfällen med den fysiska kartan är det lätt att återkomma till tankar kring nätverket i olika resonemang. Att ha börjat i god tid före att beslutet från Migrationsverket kommer är också en fördel, särskilt om kontakt med familjen inför återvändande blir aktuellt.

34 Wallmark och Forsberg. *Nätverksboken*.

35 Hult och Waad. *Att arbeta med sociala nätverkskartor i ett salutogent perspektiv*.

36 Carlander. *Starka känslor*.

Efter avslag kan kartan användas för att diskutera olika konkreta frågeställningar som:

- » Vilka vuxna här och i hemlandet känner till att du har fått beskedet?
- » Vilka vuxna måste underrättas?
- » Vilka vuxna vill du ska känna till att du har fått beskedet här och i hemlandet?
- » Vilka vänner vill du ska känna till att du fått ett avslag?
- » Vem kan du vända dig till om du behöver någon att prata med eller bara inte vill vara ensam?

Nätverkskartan är också en bra utgångspunkt i samtal kring framtid och alternativa målbilder samt för att hjälpa barnet att nyansera bilden av vad som väntar i hemlandet.

Olika sätt att kartlägga barnets nätverk

Val av arbetssätt kan variera mellan olika barns behov. Några förslag på modeller är:

Salutogen nätverkskarta: Nätverkskartan, beskriven i en artikel av Hult och Waad, innehåller sex fält där ett fält är min familj, ett annat min släkt, mina vänner och kompisar, min fritid, min skola, mina formella kontakter. I mitten ritas barnet självt. Tillsammans hjälps den vuxna och barnet åt att placera ut de sociala kontakter barnet har här och i hemlandet. De personer barnet upplever som mest närstående placeras närmast barnet på kartan.

I boken *Nätverksterapi* av Svedhem beskrivs fyrfaldigt nätverkskarta med ett cirkelformat ”jag” i mitten. De fyra fälten representerar familjen (de som bor tillsammans med mig), släkten (oavsett blodsband), arbete/studier/daglig verksamhet och den sista Övriga (barn- domskamrater-fd arbetskamrater, vänner etc. I denna tårtbit lägger man ibland in en extra tårtbit med professionella vänner.

Min hjälpande hand är ingen nätverkskarta men ett förenklat sätt att prata med barnet kring resurser i sin omgivning. Barnet ritar av sin hand och får sedan fylla i namnet på en person hon eller han känner det går att vända sig till för stöd. Modellen kommer från boken *Hela människan-hjulet* av Hagborg, Jonsson och Salmson och kan för barn i återvändandeprocess kompletteras genom att låta den ena handen representera stöd i Sverige och den andra stöd i hemlandet efter återvändande.

Samtal från ankomst till återvändande

Även om varje barns resa är unik går alla igenom samma steg i asylprocessen från ankomst till återvändande. Som vuxen runt barnet finns det en hel del att ha i åtanke under asylprocessens olika faser. Vi gör här nedslag i fem faser: ankomst, väntan på beslut, besked om avslag, väntan på återvändande och avslut. För varje fas finns några tips på vad som kan vara bra att tänka på i samtal med barnet.

Ankomst

Det är lätt att definiera tiden för sökandet om asyl som en krisperiod i den unges liv. Man har nyss kommit till ett främmande land efter att ha ryckts upp från sina rötter där det oavsett situationen ändå funnits en hel del trygghet i form av språk, kultur, vänner, klimat osv. Flera har dessutom en lång mer eller mindre traumatisk resa till Sverige. Här är allt främmande. Språket, maten, religionen o.s.v. kan vara annorlunda och de flesta har liten förståelse för hur man kan påverka ett framtida asylbeslut.

I en krissituation behöver vi närhet, vardagsstruktur och kortfattad och repeterad information.³⁷ Närhet är inget som uppstår omedelbart. Särskilt för personer som har varit med om uppslitande avsked eller svek kan det ta lång tid att våga känna riktig närhet igen. Här handlar det om att inleda en relation och erbjuda närhet utan att tränga sig på. Struktur och kortfattad repetition är lättare att med bra rutiner enkelt bistå barnet med. De absolut viktigaste personerna för den asylsökande är god man och vägledarna/kontaktpersonen. De behöver samverka ordentligt under asylprocessen för att hjälpa barnet i denna kris på bästa sätt.

- » **Lägg tid på relationen.** Det viktigaste i det här skedet är att skapa en relation. Relationsskapandet är de vuxnas ansvar. Detta måste få ta tid. Att skapa relation innebär mer än att bara samtala. Gör saker tillsammans på ett mer icke-konfrontativt sätt. Skapa gemensamma ritualer och lägg tid på lek, rörelse och fantasi anpassat efter barnets mående och mognad.
- » **Lyssna på barnet och barnets behov** och ta det som sägs på allvar.
- » **Var tydlig från början.** Kom ihåg att alltid prata utifrån *om* barnet får uppehållstillstånd, inte *när*.
- » **Informera om det mest väsentliga.** Ge kort information om det viktigaste och de viktigaste i barnets omgivning men var beredd på att all information kommer behöva upprepas.
- » **Fokusera på att skapa struktur i vardagen.** Fasta tider, skolstart, rutiner i barnets hemmiljö bidrar till att skapa ordning när tillvaron känns kaotisk.
- » **Förklara de vuxnas roller.** Tydliggör vuxennavet kring barnet och visa på att ett fungerande samarbete finns, att barnet kan släppa på kontrollen.
- » **Generell och individuell krishanteringsplan.** När socialtjänstens utredning av barnets behov är färdig bör krishanteringsplan upprättas mellan nyckelaktörerna utifrån kommunens rutiner och barnets behov.

I väntan på beslut

Väntan innehåller ett visst mått av oro eller osäkerhet som i sin tur kan skapa en otrygghet, förvirring och rädsla eller ångest, beroende på allvaret i det kommande svaret. Det är stor skillnad på att vänta för att få veta hur filmen slutar och att vänta på svaret från läkarens prover som kan innehålla budskapet att du är frisk eller att du har en livshotande sjukdom.

För asylsökande barn är väntan på beskedet huruvida de får asyl eller inte ofta en mycket ansträngd period. Oavsett om man flytt från krig, död och förföljelse, förlorat familjemedlemmar eller om barnet har skickats som någon form av vuxenprojekt så har man oftast bara en bild framför sig och det är att få asyl. Få kalkyler öppna med risken att få avslag och vad man då ska göra. Få redovisar också en bild av att de ser det som överhuvudtaget möjligt att återvända hem även om en del själva önskar detta.

Förutom arbetet med bemötande av ankomstkrisen behöver kontaktperson och god man under denna period lära sig hur barnet fungerar i krissituationer. Hur blir reaktionen då Migrationsverket inte tycktes tro på uppgifterna som barnet uppgivit? Blir reaktionen tyst och introvert eller blir det ett högljutt och/eller fysiskt utåtagerande? Kommer reaktionen omedelbart eller senare på natten eller dagar efteråt? Hur reagerar eller förhåller sig barnet till den tysta väntan på beslut?

Vi klarar en sådan väntan väldigt olika. Finns familj, vänner och den trygga invanda miljön runt oss så är det bra förutsättningar för de flesta. Finns det brister här får var och en förlita sig på den inre strukturen, vanan att hantera nya situationer och förmågan att knyta an till nya människor.³⁸

Under väntan, kom ihåg:

- » **Väntan utan garantier.** Kom fortfarande ihåg att alltid prata utifrån *om* barnet får uppehållstillstånd, inte *när*.
- » **Introducera nätverkskartan** på ett sådant sätt att barnet kan ta det till sig. Hjälプ gärna barnet att utvidga sitt kontaktnät i Sverige genom att exempelvis påminna om elevhälsan och vad man kan få hjälp med där. Om möjlighet till särskilt samtalsstöd finns att tillgå vid krissituationer, introducera även denna i ett avdramatiserat och neutralt sammanhang. Kanske är barnet inte redo att göra en nätverkskarta för hemlandet. Då kan det vara viktigt att tydliggöra att den nätverkskarta man gör också kan innehålla personer som är geografiskt långt bort och personer som upptar mycket av ens tankar även om man inte har kontakt.
- » **Involvera ursprungsfamiljen i samtalet med barnet**, även om det bara blir på ett teoretiskt plan: ”Vad tror du att din syster skulle ha tyckt att du skulle göra i det här läget, om vi hade kunnat fråga henne?”
- » **Fortsätt att bygga på relationen.** Använd tiden till att barnet får lära känna dig och du barnet. Prata om känslor när tillfälle ges och visa att alla känslor är okej och att det är normalt att känna mycket känslor när man befinner sig i ett nytt sammanhang.
- » **Bekräfta att barnet är viktigt.** Visa att du kommer ihåg när barnet ska till Migrationsverket och att du förstår att det är ett viktigt datum för barnet. Fråga om tankar och frågor barnet har inför mötet på Migrationsverket. Om barnet har frågor kring hur mötet kommer gå till, var alltid beredd att ta reda på mer för att barnet ska förstå sin situation så gott det går.
- » **Förbered.** Prata om hur barnet skulle reagera vid ett uppehållstillstånd eller ett avslag. För dialog kring hur barnet vill att vuxna ska bemöta barnet om det blir ett avslag. Tydliggör att barnet vid ett avslag inte kommer bli hämtat av polisen utan att ett återvändande för ett barn är en process som i så fall kommer ta tid och där barnet och god man alltid kommer att få reda på vad som ska hända i god tid.

³⁷ Cullberg. *Kris och utveckling*.

³⁸ Broberg, Granqvist, Ivarsson och Mothander. *Anknytnings teori*.

Processkarta över arbetet med barn i asyl- och återvändandeprocess

Samverkan vardags- och avstämningsamtal

1. Ankomst	2. Väntan på beslut	3. Första delgivning	4. Väntan på beslut	5. Slutgiltigt avslag	6. Väntan på återvändande	7. Avslut
Välkomnande	Info om asylprocess	Krishantering	Info om asylprocess	Krishantering	Info om asylprocess	Erbjud avslut: Utvärdering av tiden i Sverige.
Nödvändig info	Normalisera	Vid behov aktualisering av krisplan	God man under rättar navet om delgivning	Vid behov aktualisera krisplan	Övervägande om genomförandeplan	Följ rutiner för utflytt. Arbeta med relevanta delar av <i>På väg</i>
Krishantering	Introduktion nätverkskarta	Om PUT – följ kommunala riktlinjer och rutiner	Övervägande om genomförandeplan		Vid behov ny vårdplan	Samtal om hemresan, möjlighet till framtida kontakt
Enas om krishanteringsplan	Etablera kontakt i hemlandet		Vid behov ny vårdplan		Formulera alternativa målbilder	Vid behov aktualisera krisplan
Kartläggning utredning	God man underrättar navet om delgivning		Förbereda barnet inför delgivning		Arbeta med nätverkskarta	
	Förbereda barnet inför delgivning				Avlasta skuld och skam	

Barnkonventionen – Känsla av sammanhang – STOP – Relationskompetens Bygga relation – Förbereda separation

Vid beslut

Ett sätt att uttrycka många av barnens reaktioner på avslagsbeskedet är att "benen slås undan på en". Det blir klart att målbilden inte kommer att uppfyllas. Den första tiden efter ett avslag är för de flesta en krisperiod på olika lång tid. Den fylls av det vanliga i kris, chocken som stänger av och säger "nej det är inte möjligt, det måste vara ett misstag". Sedan följer ett gradvis accepterande av verkligheten och hur tuff den kan vara. I den perioden riskerar vi snabba och dåligt genomtänkta aktiviteter från barnet. Många barn försvinner från sitt boende och i värsta fall funderar barnet på eller försöker aktivt ta sitt liv.

Boendepersonal/familjehemsförälder, god man och socialsekreterare måste ge ett krisbemötande efter behov gentemot den som fått avslag. Deras egna reaktioner på avslaget skall behandlas i handledning och/eller med kollegor. Inte sällan fylls vi med skuld känslor gentemot den som nekats PUT. Det är ju för detta vi jobbar, kan flera tycka och i och med det har jag skuld för att det inte gick vägen. På ett liknande sätt kan barnet känna. Det kan ha funnits någon som betalat en smugglare och barnet kan i vissa fall ha fått lova att snart skicka hem pengar eller se till att familjen kan komma efter etc. Nu kommer man inte att kunna "betala tillbaka" alltså kan man lätt känna skuld.

Den som befinner sig i en krissituation och inte får tillräckligt med information för att kunna förstå och överblicka situationen hamnar ofta i ett förändringsmotstånd, som präglas av misstänksamhet mot omgivningen, vilket är naturligt när det är oklart från vilket håll faran kommer.³⁹ För att i möjligaste mån undvika detta är det under tiden efter avslag viktigt att fortsätta ge barnen full inblick och svar på frågor.

³⁹ Sandström och Sandström. *Motståndskraft*.

Vid avslagsbesked är några punkter att minnas:

- » **Följ rutiner.** Följ kommunens plan för hur beslutet ska delges barnet och vilka som ska vara närvarande. Vissa kommuner bedömer att det är bra för barnet att få beskedet i förväg för att lättare kunna ta till sig det. Migrationsverkets handläggare berättar. Andra kommuner bedömer att Migrationsverket ska delge barnet beslutet. Det viktigaste är att det finns en tydlig rutin och att alla aktörer är införstådda med vad som gäller. Det förmedlar en trygghet både till personal och till barnet.
- » **Kris tar sig olika uttryck.** Kom ihåg att alla reagerar på krisbesked på sitt sätt och i sin takt.
- » **Var fysiskt och mentalt närvarande.** Se till att någon alltid finns på plats när barnet kommer tillbaka från Migrationsverket. Bekräfta att du ser barnet.
- » **Kännedom.** Se till att viktiga vuxna vet om beskedet.
- » **Krishanteringsplan.** Var extra observant på barnets mående och beteende. Om barnet är i behov av ytterligare samtalskontakt tas kontakt med denna enligt krishanteringsplan.
- » **Ge utrymme för känslorna.** Barnet behöver få reagera på beskedet, givetvis utan att skada sig själv eller andra. Det är inte ett tillfälle för diskussion utan för att stötta i barnets besvikelse, rädsla, ilska eller oförståelse inför beslutet.
- » **Behåll ditt eget lugn.** Påminn barnet om att avslaget inte betyder ett omedelbart återvändande och att barnet och god man alltid kommer att få reda på vad som händer i förväg.
- » **Var en trygghet vuxen.** Det är sent att i detta läge börja bygga relationer. Nu ska barnet redan ha en trygghet att falla tillbaka på. Ändå är en närvarande och medkännande människa alltid bättre än att bli lämnad ensam i en kris. Även en ny vikarie som vågar ta ansvar för situationen och vara närvarande i kontakten med barnet kan göra stor skillnad.

Medan vi ändå väntar

Väntan på besked om man får PUT eller ej beskrivs ofta i termer av en otålig, nervös väntan. Den väntan klaras ofta med hjälp av att man går in i rutiner och blir upptagen av saker att göra. Väntan på vad som ska hända efter ett avslag ser annorlunda ut. Det gör den både för den asylsökande och dess närmaste omgivning. Återvändandeprocessen är många gånger en omständig process som tar lång tid. Det är ofta svårt att kunna lämna ett klart besked. Just därför är det viktigt att göra tydligt för barnet vilken information som finns och inte finns tillgänglig, vem som kommer lämna ny information när den kommer och på vilket sätt barnet kan eller inte kan påverka sin situation. Målet med informationen är att barnet ska få vara så delaktigt som möjligt i sin situation och att tillvaron ska bli så begriplig och hanterbar som möjligt. Informationen behöver vara korrekt och tydlig och budskapet måste vara överensstämmande oavsett vem barnet pratar med. Det är viktigt att våga bemöta barnets reaktioner och känslor kring informationen på ett empatiskt sätt utan att ändra grundbudskapet.

Tar man sig igenom den första krisen följer en tid av att lära sig att förhålla sig till den faktiska verkligheten. Denna process gäller såväl barnet som barnets närmaste omgivning. Många barn har inte ett ordnat mottagande i hemlandet och kommer därför att bli kvar i Sverige tills de fyller 18 år. Detta innebär för en del en flerårig väntan. Hur kan vi fylla den väntan då vi "ändå" är här? För både det enskilda barnet och den närmaste omgivningen handlar det om att klara av att

byta målbild. Ett uttryck som är lätt att säga men svårare att utföra. En förutsättning är att den första krisbearbetningen är avklarad och att barnet i någon grad kan börja orientera sig mot en annan verklighet än den man hade för ögonen nyss. Därefter handlar den ena delen om vad man ska fylla vardagen med i Sverige innan återvändandet och den andra om själva återvändandet.

En intressant ingång kan vara att bjuda in den återvändande till en dialog som utgår ifrån frågan; ”Om du var i ditt hemland, hur skulle du ha ställt dig till erbjudandet att få komma gratis till Sverige i några år. Under dessa år får du träffa och knyta relation till en mängd nya människor från olika länder, lära dig nya språk, se och uppleva andra kulturer, få en bra skolundervisning och kanske lära dig ett yrke?” Frågan tar inte bort besvikelsen men då du ”ändå” är här, hur förhåller du dig i väntan på återvändandet?

En mängd frågor att ta ställning till hjälper barnet som befinner sig i väntan. Var ska du bo, familjehem eller HVB-hem? Vilken typ av kunskap vill du passa på att inhämta från skolan, från fritidsaktiviteter eller från människor du lärt känna? Frågorna tar inte bort besvikelsen över att inte få stanna men den hjälper förhoppningsvis barnet att känna en mening i det som sker. Därför är det också viktigt att socialsekreteraren i samtal med barnet lyssnar och strävar efter möjligheten att anpassa insatserna efter barnets behov, som på många sätt kan förändras i och med de nya förutsättningar ett avslag innebär. Vilka möjligheter kan exempelvis finnas lokalt till anpassad skolgång? Är vännerna på boendet väldigt viktiga för barnet så att man i det längsta bör sträva efter att barnet ska få bo kvar eller är det tvärtom påfrestande att bo kvar med barn som har helt andra framtidsutsikter?

Det finns många sätt att stärka begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet i tillvaron för barn i väntan. En vardag med struktur och olika tillfälliga andrum genom organiserad lek är en otroligt viktig del. Varvat med detta behövs också fortsatt stöd genom samtal kring situationen och förberedelser inför återvändandet. Som vuxen bredvid barnet i väntan på återvändande:

- » **Hjälp barnet ur hopplöshet och vacuum.** När den värsta krisen har lagt sig är fortfarande den viktigaste uppgiften att se till att barnets liv fungerar här och nu. Att arbeta salutogent innebär att hjälpa barnet att inte bli fast i sitt skräckscenario utan att också få stöd i att komma vidare och se att allt inte är hopplöst.
- » **Var tydlig och konkret.** Försök hjälpa barnet att vara specifik i tal om framtiden eller hemlandet. Det kan göra att bilden efter hand nyanseras.
- » **Fortsätt arbetet med nätverkskartan** på det sätt som passar barnet som stöd för att blicka framåt. Nätverkskartan kan även användas till att föra en dialog kring vilka runt barnet som känner till avslaget, vilka som måste känna till det och vilka barnet själv önskar ska ha kännedom om avslaget eller ej.
- » **Om det finns en familj i hemlandet – involvera den** så långt det är möjligt i dialog kring framtiden. Att barnet har fått avslag betyder inte att resan till Sverige inte orsakades av omständigheter som var ömmande för familjen. Att de vuxna runt barnet kommer i direkt dialog hjälper till att lyfta mycket av ansvaret från barnets axlar. Genom att förklara hur svenska regler ser ut kan föräldrarna få en bättre bild av det läge barnet befinner sig i och lätta den press som kan ha funnits.
- » **Hjälp barnet att lätta på trycket av skuld och skam.** Ett avslag kan vara kopplat till skuldkänslor gentemot familjen i hemlandet, oavsett om familjen faktiskt anklagar barnet för situationen eller inte. Om en kontakt med familjen inte är möjlig eller inte är bra för barnet är det fortfarande viktigt att understryka att barnet inte har skuld i sin situation. Ett sätt är att prata om vems beslut det egentligen var att ta sig till Sverige från början.
- » **Reflektera över dina egna reaktioner.** Bli barnets pessimistiska syn på sin framtid också din? Barnet behöver förståelse och bekräftelse men även en person som förmedlar energi och hjälper till att tänka konstruktivt. Kan du vara i behov av att prata om vad pessimismen väcker hos dig i en handledningssituation? Om du är god man: Finns det någon du kan vända dig till för att få stöd i reflektionen? Kan kollegial handledning vara ett alternativ?
- » **Våga stå kvar – våga lämna vidare.** Som vägledare eller god man är man inte psykolog och ska heller inte ha en behandlande roll. Det kan vara svårt att avgöra gränsen ibland när man hamnar i förtroliga samtal. Ibland kan det vara bra att resonera med kollegor eller socialsekreteraren kring sin oro för barnet. Samtidigt som man ska vara noga med att inte ge sig in i samtal man inte kan hantera eller har kompetens för att genomföra, är det ändå viktigt att komma ihåg det naturliga i att samtala med sin närmaste omgivning.

Inför återvändande – att avsluta

Själva återvändandet innehåller två delar: Att lämna Sverige och dem och det man lärt känna och att komma tillbaka till sitt ursprungsland. De flesta lär nog börja sin process i ”att komma tillbaka”. Här finns ofta en hel del tankar och fantasier om ensamhet eller vad nätverket kommer att säga och tycka. Det

kan kännas som "ett misslyckande" att fara tillbaka utan att ha lyckats. Här finns viktiga frågor att ta ställning till både för den återvändande och de vuxna runtomkring. Vad var orsaken till resan från början? Vem ville att jag skulle lämna familj och vänner och ta mig till Sverige? Vem var det som bestämde att jag ska återvända till hemlandet? Vilka bryr jag mig om och vilka bryr sig om mig och har det förändrats?

När man börjat vänja sig vid tanken och känslan på ett återvändande är det dags att börja fundera över det jag då lämnar. Vad har varit bäst respektive sämst? Vad och vilka kommer jag att sakna? Går det att hålla kontakten, besöka, skypa etc.? Lika viktigt som det har varit att sörja förlusten av min familj, vänner, kultur etc. när jag flydde, lika viktigt är separationen och sorgen över att förlora Sverige.

När datum för återvändande står klart är det viktigt att barnet får hjälp med att få ett fint avslut. Det är lätt att en person som tidigare varit med om uppslitande avsked eller som inte själv har valt att ta avsked skyr detta. Men precis som för de barn som flyttar hemifrån för att de blivit vuxna är det viktigt att få stöd i att utvärdera sin tid i Sverige och fundera över vilka personer man har ett behov av att säga hej då till. Många boenden har upparbetade dokument för att utvärdera tiden på boendet. Med viss anpassning kan dessa användas som stöd även vid ett återvändande.

För socialsekreteraren kan också BBIC:s material På väg vara till stöd i förberedelserna för barnets återvändande, om frågeställningarna förbereds noga och anpassas efter att barnet inte ska ha sin framtid i Sverige. På väg är tänkt som ett stöd i socialtjänstens arbete med barnet inför utflytt från boende vid 18-årsdagen, både för att se vad barnet behöver inför flytten men också vilket fortsatt stödbehov som kan finnas under den första tiden som vuxen.⁴⁰ Om inte kommunen på grund av särskilda skäl väljer att låta ungdomen bo kvar under kommunalt ansvar efter 18-årsdagen, exempelvis för att få slutföra gymnasiestudier, går ansvaret för ungdomen över till Migrationsverket vid 18-årsdagen fram till dess att återvändande sker. Inför att detta sker är det dock barnets behov som ska styra socialtjänstens arbete och en tydlig kartläggning av hur framtiden kommer kunna te sig rent praktiskt och vilka barnet kan vända sig till för stöd är lämplig att göra i god tid inför ett återvändande.

Det är viktigt att barnet får stöd i att fundera över vilka personer som har varit viktiga i god tid så att ett avsked hinns med. Kanske finns det kamrater som man kommer vilja fortsätta ha kontakt med? Även en del gode män kan välja att ha fortsatt kontakt med barnet efter hemresan. Internets utbredning gör att det i stora delar av världen idag finns möjlighet att upprätthålla en kontakt även över stora avstånd.

⁴⁰ Socialstyrelsen. Barns behov i centrum: *Grundbok BBIC*.

När separationen är ett faktum, tänk på att:

- » **Påbörja avslutsprocessen** så snart det står klart att ett ordnat återvändande är färdigt. Om barnet får tid på sig att först gå igenom den kris som kan uppstå vid ett definitivt besked ökar möjligheterna till ett fint avslut.
- » **Var vaksam på varningssignaler.** Ett definitivt besked kan både leda till försämrat mående och drastiska och ogenomtänkta beslut från barnets sida. Aktualisera krisplan vid behov.
- » **Involvera barnet i resonemang kring att ta avsked.** Varför kan det vara viktigt med ett avsked? Hjälptill att fundera kring för- och nackdelar. På vilka olika sätt kan man avsluta? Hur föredrar barnet? Finns det några som betytt extra mycket? Finns det något som känns viktigt att ha fått sagt? Ge barnet möjlighet att återkomma till frågeställningarna flera gånger. Använd gärna nätverkskartan.
- » **Resonera kring fortsatt kontakt.** Vilka möjligheter finns till att hålla kontakt med viktiga personer, till exempel via internet efter ett återvändande?
- » **Utvärdera tiden i Sverige.** Hur känns det i backspegeln? Vad har varit bra och vad har varit dåligt? Finns det någon respons barnet vill ge till någon del av den kommunala verksamheten inför framtiden? Hade man kunnat göra något annorlunda? Sett i backspegeln – om barnet fått erbjudandet om att åka till Sverige under en begränsad tid – hade svaret blivit ja? Hur har barnet utvecklats sen avresan från hemlandet? Vad kan barnet ha nytta av i hemlandet?
- » **Var personlig.** Våga visa att barnet betytt något. Varje möte med en människa är unikt och att följa ett barn genom en så viktig resa utvecklar också den vuxne som står bredvid. Var generös med att dela denna upplevelse på ett personligt sätt, utan att bli privat.
- » **Följ boendets rutiner för utflytt.** Oavsett om barnet ska flytta till eget boende på orten eller återvända till hemlandet finns många gemensamma nämnare.

Checklista för självutvärdering av mitt samtal med barnet

- » Hur kändes kontakten i dagens samtal?
- » Fanns det något ämne som barnet inte ville delta i?
- » Fanns det något ämne som jag inte kände dig bekväm att ta upp? I så fall; vad kan jag göra åt det?
- » Fick jag förmedlat det jag ville till mitt barn?
- » Upplevde jag att mitt barn tog upp de saker som hen har ett behov av?
- » Uppstod det en tystnad någon längre stund under samtalet och i så fall; vem bröt den?
- » Finns det anledning för mig att förmedla något av innehållet vidare och om så är fallet; kan jag det inom sekretesslagstiftning alternativt barnets förtroende?

Referenser

- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Begripligt hela vägen (2014). *Nu, då och sen- min egen bok*. Hämtat 5 maj 2015, från: <http://www.begripligt.nu/publikationer.shtml>
- BRIS (2015). *Råd till dig som är vuxen från barn och unga genom Bris*. (Nyhetsbrev, maj 2015). Stockholm: BRIS.
- Broberg, A., Granqvist, P., Ivarsson, T. och Risholm Mothander, P. (2006). *Anknytningsteori: Betydelsen av nära känslomässiga relationer*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Brolin, M., Calleberg, P., och Westrell, M. (2011). *Krisbaktering i arbetslivet: Nya perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Böhm, B. Gustafsson, L. H. och Lindkvist, A. (1987). *Barn i krig: Röster och fakta*. Stockholm: Verbum Gothia.
- Carlander, (2006). *Starka känslor – Affekter och emotioner i möten med människor*. Stockholm: Gothia.
- Cullberg, J. (2006). *Kris och utveckling*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Cullberg, J. (u.å.). *Empati*. I Nationalencyklopedin. Hämtad 5 maj 2015, från www.ne.se
- Elmeroth, E. och Häge, J. (2011). *Flyktens barn*. Lund: Studentlitteratur.
- Emilsson Hedman, J., Gahlin, M., Källström, K. och Näsström, S. (2014). *Mellan avslag och utvisning: rapport om situationen för ensamkommande barn med avslag*. Hämtat 5 maj 2015, från: <http://www.stromsund.se/download/18.5bc12f071489d6ac9d4951a5/1412944419100/MellanAvslagochUtvisning.pdf>
- Forsberg, G. och Wallmark, J. (2002). *Nätverksboken – om mötets möjligheter*. Stockholm: Liber.
- Gustafsson, L.H. (1991). *Barnapappa*. Stockholm: Nordstedts.
- Hagborg, E., Jonsson, K.-Y. och Salmson, K. (red.) (2010). *Hela människan-hjulet – en samtalsmodell för livskunskap och känsla av sammanhang*. Lund: Studentlitteratur.
- Hallberg, P. (u.å.). *Dialog*. I Nationalencyklopedin. Hämtad 26 april 2015, från: www.ne.se
- Handal, G., Hogaard, L., och Lauvås, P. (1977). *Kollegahandledning i skolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Hult, S. och Waad, T. (2001). *Att arbeta med sociala nätverkskartor i ett salutogent perspektiv, En beskrivning av nätverkskartan, som utredningsinstrument i öppen och sluten vård*. Hämtat 5 maj 2015, från: http://stiftelsen-hvasser.no/documents/natverksartikel_000.pdf
- Inspektionen för vård och omsorg (u.å.) *Ansökan HVB-verksamhet SoL*. Hämtat 25 maj 2015, från: <http://www.ivo.se/tillstand-och-register/sol-tillstand/hem-for-vard-eller-boende-hvb/ensamkommande-barn-hvb/>
- Ivarsson, P. (2007). *Samtal med barn och ungdomar*. Stockholm: Gothia.
- Ivarsson, P. (u.å.) *Samtal med barn*. Hämtad 3 mars 2015, från: <http://www.barnperspektivet.se>
- Kinge, E. (2008). *Barnsamtal – den framgångsrika samvaron och samtalsbetydelse för barn med samspejlsvårigheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Øvreide, H. (2010). *Samtal med barn*. Upplaga 3:1. Lund: Studentlitteratur.
- Röda korset (u.å.). *Familjeåterforening*. Hämtat 8 maj 2015, från: <http://www.redcross.se/teman/familjeaterforening/>
- Samtal. (u.å.). i Nationalencyklopedin. Hämtad 26 april 2015, från www.ne.se
- Samuelsson, M. och Thernlund, G. (1990). *Barns sociala nätverk: en jämförande metodstudie*. Socialmedicinsk tidskrift, (1-2), 49-55.
- Sandström, K. och Sandström, S. (2012). *Motståndskraft – förändring, kris och återhämtning*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Schippers, M. (2014). *Working with the unaccompanied child: A tool for guardians and other actors working for the best interest of the child*. (Projekt Connect) Hämtat 20 mars 2015, från: <http://www.connectproject.eu/tools.html>
- Socialstyrelsen (2013). *Barns behov i centrum: Grundbok BBIC*. Västerås: Edita Västra Aros. Hämtat 7 oktober 2014, från: <http://www.socialstyrelsen.se/lists/artikelkatalog/attachments/19217/2013-11-2.pdf>
- Socialtjänstlag (2001:453)
- Svedhem, L. (1985). *Nätverksterapi- teori och praktik*. Stockholm: Carlssons bokförlag AB.
- Tunström, A., Balint, M. och Nordström, B. (2011). *Psykiatriskt arbete med barn och unga i migration. Vad behöver man tänka på?: Erfarenheter och reflektioner på BUP* Lunden Stockholm. (BUP rapport 2011/2) Stockholm: Stockholms läns landsting. Hämtat 9 januari 2015, från: http://www.bup.se/Global/Dokument/Om-BUP/Publicerat/Aktuella_Rapporter/BUP%20migration%202011.pdf
- UNICEF Sverige (2009). *Barnkonventionen: FN:s konvention om barns rättigheter*. Stockholm: UNICEF. Från: <https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionen>
- Zachrisson, E. (2012). *Krisbemötande för tonåringar som blivit utsatta för våldtäkt: en handbok*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Strömsunds kommun

begripligt@stromsund.se
www.begripligt.nu
www.stromsund.se

Strömsunds
Kommun
Stræjmien tjjelte